

Дмитро НЕХАЙЧУК

ЗАОЩАДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ВАГОМИЙ ФІНАНСОВИЙ РЕСУРС РЕГІОНУ

Розкрито сутність та обґрунтовано важливість такого фінансового ресурсу задля забезпечення розвитку регіону, як заощадження населення. Визначено низку факторів, що впливають на процес заощадження. Запропоновано механізм реалізації заощаджувальної політики на державному та місцевому рівнях.

Сучасний фінансовий механізм стимулювання економічних процесів на регіональному рівні не повною мірою відповідає потребам розвитку економіки. Мають місце значні диспропорції у формуванні фінансових ресурсів в регіонах України. Зазначене обумовлює підвищену увагу до раціонального формування фінансових ресурсів регіону та визначення потенційних можливостей їх нарощування.

Проблематика фінансового забезпечення та потенціалу розвитку регіонів є сферою наукових досліджень багатьох вчених. Так, В. Андрущенко, О. Василик, З. Варналій, В. Геєць, А. Даниленко, О. Кириленко, М. Крупка, І. Луніна, Ц. Огонь, С. Онишко, Ю. Пасічник, О. Чернявський, С. Юрій у своїх працях розглядають питання становлення державних і місцевих фінансів, а також особливості формування міжбюджетних відносин. Регіональна збалансованість фінансової системи держави є об'єктом наукових досліджень М. Долішнього, О. Крайника, В. Опаріна, М. Скрипниченко, С. Слухая. Територіальне розміщення фінансових ресурсів та взаємозв'язок цього процесу із формуванням фінансового потенціалу регіонів вивчають З. Герасимчук, Л. Петкова, С. Шумська, В. Ходаківська. Участь інститутів фінансового ринку в акумулюванні і

регіональному перерозподілі фінансових ресурсів детально досліджують О. Барановський, С. Богачов, О. Дзюблук, В. Корнєєв, Б. Луців, І. Лютий, А. Мороз, С. Науменкова.

Відзначаючи вагомий результати наукових розробок цих авторів, слід зазначити, що низка теоретико-методологічних і методичних питань щодо формування та оцінки фінансового потенціалу регіону потребує подальшого вивчення. Зокрема, бракує розробок в частині дослідження ролі ощадного потенціалу населення в розвитку економіки регіону.

Для забезпечення стабільного розвитку країна має покладатися на національні фінансові ресурси, на внутрішнього інвестора, яким у більшості країн є заможне населення [1].

Обсяги та структура коштів, що заощаджуються населенням в регіоні, певним чином характеризують його фінансовий стан. Заощадження населення характеризують також ефективність функціонування усіх складових фінансової системи регіону.

Заощадження формуються у домашніх господарствах і є складовою частиною балансу їхніх доходів та витрат.

Сукупний дохід домашніх господарств охоплює:

1) вироблений ними дохід в процесі виробництва товарів і надання послуг, що спо-

живаються як у домашніх господарствах (внутрішнє споживання чи самоспоживання), так і реалізуються на товарному ринку (офіційне або неофіційне споживання);

- 2) загальний дохід сім'ї, отриманий при перерозподілі сукупного змішаного доходу від ведення домашнього господарства та індивідуальної приватної діяльності і доходу від власності (надходження доходів індивідуальних власників, дивідендів, рентних платежів, надходження від фінансової системи (відсотків на заощадження в усіх формах, доходів від продажу іноземної валюти та інші);
- 3) офіційну і неофіційну оплату праці;
- 4) соціальні трансферти (пенсії, стипендії, допомоги, інші види соціальної підтримки);
- 5) трансферти, отримані з-за кордону [4].

В структурі доходів населення АРК заробітна плата становить 39,1%, соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти – 42,6%, прибуток та змішаний дохід – 15,6%. (табл. 1).

Історія свідчить, що у повоєнній Японії найбільшою загрозою для економіки вважалось недоплатити заробітну платню – найважливіше джерело внутрішніх інвестицій [3, 228].

В Україні ж станом на 1 вересня 2010 р. загальний обсяг заборгованості із заробіт-

ної плати становив 1,41 млрд. грн., в АРК – 63,5 млн. грн. (табл. 2). Це так звані пасивні ресурси населення, які залишаються в розпорядженні підприємств та організацій (котрі користуються ними на безкредитній основі) та одночасно знецінюються під впливом інфляційних процесів, а також не забезпечують можливий приріст грошових ресурсів населення (наприклад, від банківських чи інших вкладів).

Ситуація, при якій у регіоні існує заборгованість із заробітної плати в тій чи іншій галузі або сфері життєдіяльності, знижує рівень господарської діяльності, погіршує ставлення до праці громадян, не забезпечує їхніх соціальних гарантій та підриває довіру населення до місцевої влади загалом. Відповідно, усі ці фактори негативно впливають на формування фінансової бази, в структурі якої фінансові ресурси населення відіграють нагромаджуючу, відновлювальну та інвестиційну ролі.

Формування заощаджень – явище багатofакторне. Загалом усі фактори впливу на заощаджувальний процес населення можна поділити на:

- політичні (політична ситуація в країні, стабільність обраного політичного курсу);
- законодавчі (ступінь раціональності та ефективності, а також рівень стабільності та мобільності законодавчої бази);

Таблиця 1

Доходи населення АР Крим у 2003–2009 рр., млн. грн.*

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Доходи всього	8135	10022	13883	16834	22878	30386	32385
в т.ч. заробітна плата	3522	4249	5721	7200	9435	12095	12641
прибуток та змішаний дохід	1097	1343	1853	2316	3349	4766	4865
доходи від власності	249	267	316	354	574	762	–
соціальні допомоги та інші трансферти	1322	1931	3196	3728	4743	12763	13799
Наявний дохід	5983	7676	10806	13006	16957	22677	24118

* Складено за даними Головного управління статистики в АР Крим.

Динаміка заборгованості із заробітної плати в АР Крим за 2008–2010 рр., тис. грн.*

Найменування сфери	На 01.01. 2008 р.	На 01.12. 2008 р.	На 01.01. 2009 р.	На 01.01. 2010 р.	На 01.09. 2010 р.	Темп погашення, %
ВСЬОГО :	44641,7	56649,7	55222,7	66763,3	63491,9	95,1
Промисловість	21752,2	28341,4	27752,2	28591,2	27333,2	95,6
Сільське господарство	8498,6	7602,6	7860,2	7056,7	6767,4	95,9
Операції з майном та послуги	5893,5	12064,1	10578,8	18250,9	16663,1	91,3
Інші галузі	8500,4	8641,6	9031,5	13370,0	12728,2	95,2

*Складено за даними Міністерства соціальної політики АР Крим та Головного управління статистики в АР Крим.

– економічні (чинна система оподаткування, рівень розвитку інфраструктури фінансового ринку, наявність вигідних об'єктів інвестування);

– соціальні (обсяг, джерела та періодичність надходження доходів, купівельна спроможність населення, ступінь диференціації населення за доходами, рівень соціального захисту та фінансової підтримки малозабезпечених верств населення);

– психологічні (суб'єктивно-психологічні характеристики населення (схильність до ризику, ощадливість), рівень інвестиційної освіченості населення).

Аналіз динаміки обсягів та темпів приросту доходів населення АРК та їх заощаджень дає змогу стверджувати, що існує прямопропорційна залежність між обсягом доходів населення та обсягом заощаджень.

На прийняття населенням рішень щодо формування заощаджень вагомий вплив має державна фінансова політика, зокрема, монетарна, бюджетна та податкова. Так, розмір заощаджень населення певним чином залежить від відсоткової банківської ставки на депозитні рахунки. Населення зацікавлене тримати заощадження на рахунках у комерційних банках тоді, коли відсоткові ставки на них вищі за темпи інфляції. При їх падінні нижче за темпи інфляції громадяни віддають перевагу витрачання грошей на придбання товарів та послуг, на ку-

півлю стабільної іноземної валюти, а також позичанню коштів своїм знайомим тощо.

Активізації процесу заощадження населенням сприяє нейтральна та стабільна бюджетна політика, зокрема, політика бездефіцитного бюджету. На розмір заощаджень населення також має вплив механізм стягнення податків, які пов'язані із доходами населення. Йдеться про податкові пільги та стимули, наприклад, звільнення від оподаткування особистих пенсійних рахунків, пільгове оподаткування інвестицій у капітал господарських товариств тощо.

На процес заощадження суттєво впливає і стабільність політичної ситуації в державі. За нестабільної ситуації громадяни вкладають кошти в іноземну валюту або цінності, вивозять грошові нагромадження нелегально в інші країни, остерегаючись не лише їх знецінення, а й конфіскації. Навпаки, в умовах політичної стабільності населення завжди активніше вкладає свої заощадження у кредитно-фінансові установи у національній валюті.

Важливими чинниками збільшення чи зменшення обсягів заощаджень є рівень зайнятості та рівень безробіття населення. В умовах зниження рівня зайнятості населення та зростання рівня безробіття в регіоні у громадян зникає можливість заощаджувати кошти, оскільки всі отримані раніше доходи витрачаються на поточне

споживання. Рівень заощаджень населення у структурі розподілу отриманих доходів обернено пропорційний рівню безробіття в регіоні. Більше того, у період економічного занепаду багато людей витрачають свої заощаджені кошти, створені за часів стабільного заробітку. Рівень безробіття впливає на обсяги заощаджень населення негативно, але залежність обсягів заощаджень від рівня безробіття не є обернено пропорційною. Аналіз статистичних даних дає змогу зробити висновок, що зміни рівня безробіття мають суттєвий вплив не на абсолютний розмір заощаджень, а на темпи їх приросту (зниження). Тобто різка зміна рівня безробіття приводить до стрімкого збільшення або зменшення заощаджень [5].

Таким чином, сукупність факторів, що впливають на процес заощадження, є різноманітною, починаючи від доходів, цін і суб'єктивно-психологічних характеристик населення до політичної ситуації в країні і регіоні. Так, доходи в міру зростання підвищують можливості до заощадження коштів, але паралельно спричиняють і протилежну тенденцію – розширення споживчих запитів, в результаті скорочуючи тривалість періоду нагромадження необхідної суми.

Момент одержання доходу ставить домогосподарство перед проблемою розподілу потреб відповідно до шкали сформованих переваг і черговості їхньої реалізації. Так, першочергові потреби задовольняються за рахунок поточних доходів, у той час як потреби, здійснення яких виходить за рамки одноразових місячних надходжень і вимагає зростання платоспроможності, змушує населення застосовувати попередню акумуляцію коштів.

Виникнення цієї необхідності обумовлюється системою мотивів, що ініціюють появу мотивованих або свідомо сформованих резервів грошових коштів, тобто за-

ощаджень. Серед основних мотивів заощаджень коштів можна виокремити наступні:

- споживчий мотив, який реалізується в купівлі товарів тривалого користування. В даному випадку об'єктивною причиною формування заощаджень є перевищення вартості запланованої покупки над тією частиною доходу, яку потенційний покупець може витратити на її придбання. Для накопичення необхідної суми можуть бути використані фінансові інструменти, що мають тривалий термін обігу;

- мотив страхування, який утворюється цілісною групою ознак, що характеризуються прагненням населення забезпечити своє майбутнє і майбутнє своїх дітей: підтримати свою старість, відкласти кошти на лікування, “про всяк випадок” тощо. Такі заощадження найменш ліквідні, а тривалість їх накопичення має більш довгостроковий характер порівняно з попереднім мотивом. З метою формування необхідної суми заощадження також можуть бути вкладені у довгострокові фінансові активи;

- інвестиційний мотив, головною метою якого є вкладення коштів в активи, що приносять дохід. Опосередковані цим мотивом заощадження акумулюються понад накопичення, що йдуть на споживчі цілі. Розмір заощаджень залежить від рівня розвитку суспільства, доходів населення і наявності механізму інвестування в економіці. Терміновість і ліквідність визначаються характеристиками активу, у який вкладено кошти.

Важливо зазначити, що при оцінці фінансового потенціалу регіону доцільно враховувати і форму активу, якої набули кошти населення з переходом у сферу накопичення [6]. Очевидно, що з макроекономічних позицій довгострокові заощадження є більш бажаними. Однак не можна недооцінювати і роль короткострокових накопичень, які за умов стабільної ситуації завдяки своїй відновлюваності є важливим факто-

ром регіонального економічного зростання. Крім того, короткострокові заощадження, які акумулюються населенням у високоліквідній формі через перманентне відновлення своїх кількісних характеристик, також є основою для забезпечення фінансових потоків, як і довгострокові заощадження населення. У зв'язку з цим необхідно приділяти увагу не тільки питанням залучення довгострокових ресурсів населення, а й створенню сприятливих умов для короткострокового вкладення коштів.

Удосконалення процесу формування фінансового потенціалу регіонів України передбачає необхідність формування регіональної політики в ощадній сфері. На сучасному етапі розвитку в регіонах України украй необхідним є розроблення обґрунтованої стратегії щодо залучення заощаджень через організовану форму, нарощування і використання накопичених коштів з метою інтенсифікації розвитку регіонів. Це актуалізують наступні чинники:

- 1) низький рівень довіри громадян до фінансового сектора загалом та до органів його регулювання зокрема;
- 2) низький рівень фінансової грамотності та досвідченості населення;
- 3) низький рівень захисту прав споживачів фінансових послуг;
- 4) недостатній обсяг доходів, що залишаються після споживання населенням основних видів товарів та послуг.

Основним інструментом реалізації значеної вище стратегії та практичного застосування механізмів управління ощадним процесом має стати ощадна політика, а її метою – обґрунтований вибір пріоритетних способів і напрямків для залучення заощаджень населення в господарський обіг.

Проблему залучення заощаджень населення в організований обіг ускладнює відсутність регіональної стратегії з активі-

зації використання грошових заощаджень населення як джерел інвестиційних ресурсів регіональної економіки.

Важливою умовою побудови ефективної ощадної політики в регіоні є можливість її зв'язку зі стратегічними цілями соціально-економічного розвитку регіону і суб'єктів господарювання. Ощадна політика, спрямована на залучення наявних заощаджень населення в господарський обіг, на наш погляд, має відповідати наступним вимогам:

- цілеспрямованість, виражена у виборі та обґрунтуванні напрямків, що регулюють і стимулюють залучення наявних заощаджень в економічний обіг відповідно до кінцевої мети регіональної соціально-економічної політики;
- забезпечення економічної безпеки вкладених коштів у фінансово-кредитні установи шляхом створення ефективною системи гарантій;
- орієнтація на особливості диференціації населення за рівнем життя, врахування їхніх інтересів і сформованих переваг при розробці механізмів регулювання і регламентації процесу залучення заощаджень;
- чітке визначення і законодавче закріплення відповідальності між державою, фінансовими посередниками та населенням у процесі вибору способів і умов залучення заощаджень та їхнього використання як інвестиційних ресурсів;
- активна участь усіх суб'єктів ощадних відносин у визначенні найефективнішого варіанту залучення заощаджень;
- урахування регіональних характеристик при розробці і впровадженні конкретних напрямків інвестиційної складової заощаджень населення;
- пріоритетність, що виражається у визначенні напрямків для максимального досягнення мети залучення заощаджень в організований

процес. Обґрунтований вибір пріоритетів є найважливішою функцією управління заощадженнями населення.

Основними цілями реалізації регіональної ощадної політики слід вважати:

- збереження і розвиток ощадного потенціалу населення;
- посилення інвестиційної спрямованості ощадної діяльності домогосподарств, зростання кількості вкладників-інвесторів;
- підвищення добробуту населення;
- наповнення місцевих бюджетів регіону в результаті підвищення податкових надходжень за рахунок приватних інвестицій у реальний сектор економіки.

Найважливішою умовою практичного здійснення ощадної політики є розробка ефективних механізмів її реалізації, які

сприятимуть максимально можливому залученню наявних заощаджень населення в економічний обіг.

Механізм реалізації регіональної ощадної політики, що сприяє ефективному досягненню поставлених завдань, включає набір відповідних методів, інструментів, принципів, а також правового та інформаційного забезпечення (рис. 1).

До основних методів належать правові, адміністративно-економічні, інституціональні, інформаційні, соціально-психологічні. Розглянемо їх докладніше.

Діяльність державних органів влади у сфері удосконалення правової бази ощадного процесу доцільно здійснювати за наступними напрямками: нормотворчість; правова допомога організаціям, що акумулюють кошти населення; забезпечення правового захисту прав та інтересів вклад-

Рис. 1. Механізм реалізації ощадної політики

ників-інвесторів. Результатом правового регулювання має стати створення законодавчих основ функціонування організованого ринку приватних заощаджень.

У сучасних умовах розвитку ринку заощаджень адміністративно-економічне регулювання покликане здійснювати наступні завдання:

- безперервний контроль за діяльністю організацій, що займаються залученням заощаджень населення;
- регулярний моніторинг ризиків і поділ відповідальності за їхні наслідки;
- орієнтація процесу залучення заощаджень на інвестування в реальний сектор регіональної економіки;
- пріоритет захисту всіх учасників ощадного процесу під час розвитку системи регулювання ринку;
- впровадження механізмів податкового стимулювання господарюючих суб'єктів, що працюють з коштами населення.

Інституціональне регулювання містить:

- удосконалення інфраструктурних організацій ринку заощаджень (системи фінансових інститутів), які акумулюють кошти населення і задовольняють їхні потреби;
- формування нових організаційно-господарських структур, що залучають грошові кошти населення;
- розподіл обов'язків і повноважень з регулювання ощадної сфери;
- забезпечення контролю і нагляду за діяльністю учасників ринку, що залучають грошові кошти.

Інформаційні методи сприяють забезпеченню всіх суб'єктів ощадного процесу (суб'єктів господарювання, населення і відповідні органи управління) систематизованими даними про стан ринку заощаджень, маркетинговими розробками, системою надання консалтингових послуг тощо.

Застосування соціально-психологічних методів є особливо актуальним при введенні механізмів державних гарантій з повернення вкладених коштів. Їхня реалізація повинна стати підготовчим етапом впровадження механізмів страхування внесків. Поширення серед широких верств населення вигідності і надійності організованих вкладень і підвищення довіри населення до діяльності фінансових структур має стати головною метою соціально-психологічних методів, тісно пов'язаних з інформаційними методами управління.

Зазначені методи тісно взаємодіють і утворюють єдину систему, а найбільший ефект від їхнього застосування може бути досягнутий тільки при правильному їхньому поєднанні. Недооцінка та ігнорування одного з них не сприяє забезпеченню ефективної реалізації ощадної політики, більш того, може призвести до негативних наслідків і прийняття необґрунтованих рішень.

Основними інструментами реалізації ощадної політики є прогнози і програми розвитку пріоритетних, з точки зору населення, напрямків для вкладення накопичених коштів і цільові спеціальні програми, спрямовані на вирішення конкретних проблем структурних змін на ринку (наприклад, програма розвитку інфраструктури) (рис. 1).

З урахуванням вищевикладеного, з метою підвищення ефективності регіональної ощадної політики вважаємо за доцільне:

- урахування змін зовнішнього середовища і максимальне сприяння їхньому поліпшенню. Керуючись прийнятими на державному рівні правовими нормами, місцеві органи влади повинні формувати власну позицію стосовно розвитку ощадного ринку (у частині розробки регіональних програм, проектів тощо) і всебічно сприяти її досягненню;

- популяризація організованих форм вкладення накопичених коштів серед населення і формування у всіх суб'єктів ринку заощаджень правильного усвідомлення їхньої ролі і функцій у розвитку економіки регіону;
- регламентація ощадної політики в концептуальних і програмних стратегічних документах регіонального рівня;
- організація моніторингу ощадного потенціалу населення, доведення отриманої інформації до банківських установ, підприємств і організацій реального сектора регіональної економіки і її використання з метою поєднання стратегій їхнього розвитку з ощадною стратегією населення регіону.

Література

1. Марцин В. Роль заощаджень населення у трансформаційній економіці // *Фінанси України*. – 2002. – № 4. – С. 85–93.
2. Стожок О. Сукупні витрати і сукупні ресурси домогосподарств Житомирської області в 2000 році // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2003. – № 1. – С. 62–68.
3. Ланцев В., Бабкина Л., Песоцкая Е. *Потенциал территории: экономический, социальный и экологический аспекты*. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета экономики та финансов, 1994.
4. Меламед М. *Методологічні проблеми обчислення та аналізу заощаджень домашніх господарств* // *Вісник НБУ*. – 2000. – Лютий.
5. Мішта С. П. *Механізм формування та використання ощадних ресурсів*. – К., 1998.
6. Мунтіян В. І. *Економічна безпека України*. – К.: КВЩ, 1999. – 464 с.